

načini svetotvorstva

nelson gudman

REČI, ĆELA, SVETOVI

1. PITANJA

Bezbroj svetova stvorenih ni iz čega — tako bi satiričar mogao da svede neke glavne teme iz dela Ernesta Kasirera. Ove teme — mnoštvo svetova, varljivost »datog«, kreativna moć razumevanja, raznolikost i formativna funkcija simbola — integralne su i u mom vlastitom mišljenju. Ponekad, doduše, zaboravljam kako su one elokventno izložene kod Kasirera,¹⁾ (na primer u *Jezik i Mit*) možda delimično i zato što su njegovo naglašavanje mita, njegova preokupacija komparativnim proučavanjem kulture, kao i ono što je govorio o ljudskom duhu, bili pogrešno povezivani sa tekućim trendovima ka mističnom obskuranizmu, antiintelektualnom intuicionizmu ili antinaučnom humanizmu. U stvari, ovakve nastrojenosti su strane Kasirera jednako kao i mojoj vlastitoj skeptičko-analitičko-konstrukcionalističkoj orientaciji.

Moj cilj, u ovome što sledi, manje je da se odbrane neke teze, koje Kasirer i ja delimo, nego da se uoče neka krucijalna pitanja koja one postavljaju. U kom tačno smislu postoje mnogi svetovi? Šta razlikuje prave od lažnih svetova? Od čega su napravljeni svetovi? Kako su napravljeni? Kakvu ulogu u pravljenju igraju simboli? I, kako se svetotvorstvo odnosi prema sanznanju? Sa ovim se pitanjima treba suočiti čak i ako su konačni odgovori daleko.

2. VERZIJE I VIZIJE

Kao što je obznanjeno Vilijam Džejmsovim dvosmislenim naslovom *Pluralistički univerzum*, spor između monizma i pluralizma sklon je da iščeli kada se podvrgne analizi. Ako postoji samo jedan svet, on obuhvata mnóstvo kontrastnih aspekata, a ako ima mnogo svetova, skup svih njih je jedan. Jedan svet se može uzeti kao mnogi, i mnogi svetovi se mogu uzeti kao jedan; da li jedan ili mnogi, zavisi od načina govora.²⁾

Zašto onda Kasirer naglašava mnoštvo svetova? U kome to važnom, a često zapostavljenu smislu, ima mnogo svetova? Razjasnimo da ovde nije reč o mogućim svetovima čijim su pravljenjem i manipulisanjem zaokupljeni pojedinci, posebno oni oko Džinilenda. Mi ne govorimo u terminima višestrukih mogućih alternativa naspram jednom aktualnom svetu, već o mnogim aktualnim svetovima. Naredno pitanje je kako interpretirati termine *koastvaran*, *nestvaran*, *fiktivan* i *moguć*.

Uzmimo za početak iskaze »Sunce se uvek kreće« i »Sunce se nikada ne kreće« koji su, iako podjednako istiniti, jedan s drugim u suprotnosti. Da li ćemo tada kazati da oni opisuju različite svetove i da zaista postoji onoliko različitih svetova koliko ima uzajamno isključivih istina? Skloni smo radije da ova dva niza reči ne smatramo kompletom iskazima sa vlastitom istinosnom vrednosti, već kao eliptične za nekakve iskaze kao »U referentnom okviru A, Sunce se uvek kreće« i »U referentnom okviru B, Sunce se nikada ne kreće« — iskaze koji oba mogu biti istiniti za isti svet.

Referentni okviri, međutim, čini se da vrše spadaju u sisteme opisa nego u ono što je opisano — i svaki od dva iskaza stavljaju u odnos ono što je opisano prema takvom sistemu. Ako pitam o svetu, možete ponuditi da mi kažete kakav je u jednom ili više referentnih okvira; ali, ako insistiram da mi kažete kakav je nezavisno od svih okvira, šta možete da kažete? Mi smo ograničeni na načine opisivanja bilo čega opisanog. Naš univerzum, da tako kažemo, pre da sastoji od ovih načina nego od sveta ili svetova.

Alternativni opisi kretanja, svi u prilično sličnim terminima i rutinski prevodljivi jedni u druge, pružaju samo minoran i dosta bleđuvaj primer raznovrsnosti izlaganja o svetu. Mnogo upečatljivija je široka raznovrsnost verzija i vizija u pojedinim naukama, u delima različitih slikara i pisaca i u našim opažanjima

koja su oblikovana tim delima, i okolnostima, i našim vlastitim uvidima, interesima i prošlim iskustvima. Čak i kada se odbace sve iluzorne ili pogrešne ili sumnjiive verzije, ostatak iskazuju novu dimenziju disparitetu. Ovdje nemamo uredan skup referentnih okvira; nema spremnih pravila za pretvaranje fizike, biologije i psihologije jednih i drugih, i uopšte nema načina za pretvaranje neke od njih u Van Gogovu viziju, ili Van Gogove viziju u Canaletovu. Od takvih verzija, one koje više su da dočaravaju nego opisuju, nemaju istinosnu vrednost u bukvalnom smislu i ne mogu se kombinovati konjukcijom. Razlika između redanja i povezivanja dva iskaza nema evidentnu analogiju kada se radi o dve slike ili o slici i iskazu. Dramatično suprotstavljanje verzija sveta može se, naravno, relativizovati; svaka je ispravna u datom sistemu — za datu nauku, datog umetniku ili datog opražaoca i situaciju. Ovdje opet skrećemo da opisivanja ili dočaravanja »Svet«, ka govoru o opisima i dočaravanjima, ali sada čak i bez utehe o njihovoj uzajamnoj meduprovodljivosti ili bilo kakvoj jasnoj organizovanosti pojedinim sistemima o kojima se radi.

No ipak, zar se prava verzija ne razlikuje od pogrešne upravo u primenjivanju na svet, tako da sama tačnost zavisi i podrazumeva svet? Bolje reći, možda, da »Svet« zavisi od tačnosti. Mi ne možemo proveriti verziju uporedujući je sa neopisanim, nedočaranim i neopazjenim svetom, već jedino pomoći jednog drugog sredstva o kome će kasnije nešto reći. Dok možemo da govorimo o određivanju tačnih verzija kao o »učenju o svetu«, pretpostavljajući da je »Svet« ono što sve tačne verzije opisuju, sve pak što učimo o Svetu sadržano je u njegovim tačnim verzijama; i dok Svet kao podlogu lišenu ovih tačnih verzija nema potrebe održati onima kojima je draga, on je, sve u svemu, možda jedan nepovratno izgubljen svet. Za neke svrhe može se hteti da se definise relacija koja će grupisati verzije u grozdove, tako da svaki grozd konstituiše svet a članovi grozda su verzije toga sveta; ali za mnoge druge svrhe, tačni sveto-opisi, sveto-dočaranosti i sveto-opažanja, načini na koji svet jeste, ili, prosti, verzije, mogu se tretirati kao naši svetovi.³⁾ Uporedi »The Way the World Is« (1960), PP, str. 24–32, i Richard Rorty, »The World Well Lost«, *Journal of Philosophy*, tom 69 (1972), str. 649–665.

Pošto je teško osporiti činjenicu da postoji mnogo različitih sveto-verzija, a pitanje, koliko i da li uopšte ima svetova po sebi, u suštini je isprazno, u kome to onda netrivijalnom smislu, kao što insistiraju Kasirer u njemu sličnomislići pluralisti, ima mnogo svetova? Mislim, samo u ovom: da su mnoge različite sveto-verzije od nezavisnog interesa i važnosti, bez ikakve potrebe ili zahteva za svodljivošću na jednu osnovu. Pluralist, daleko od toga da буде antinaučan, prihvata nauke u njihovoj meri. Njegov tipični oponent jeste monopolistički materijalist ili fizikalista koji smatra da je jedan sistem, fizički, preminentan i sveobuhvatan, tako da svaka druga verzija konačno mora biti svedena na njega ili odbačena kao lažna ili besmislena. Ako se sve verzije mogu svesti na jednu i samo jednu, onda je blizu pameti) da se ta jedna verzija smatra jedinom istinom o jednom svetu /Ne baš naročito, zato što ni jedan tip svodljivosti ne služi u sve svrhe/. No, dokazi o takvoj svodljivosti su zanemarivi i čak je i tvrdnja nebulozna jer je i sama fizika fragmentarna i nestabilna, a vrsta i posledice sagledanog svodenja su nejasne. (Kako ide sa svodenjem sveto-gledanja Konstabla ili Džemsa Džojsa na fiziku?) Ja sam poslednja osoba kojoj bi palo na pamet da nipođaštava konstrukciju i redukciju.) Uporedi »The Revision of Philosophy« (1956), PP, str. 5–23; i SA /Svodenje iz jednog sistema u drugi može učiniti istinski doprinos razumevanju međupovezanosti između sveto-verzija no, skoro uvek je parcijska, a retko kada, možda i nikada, bude jedinstveno. Zahtevati potpunu i isključivu svodljivost na fiziku ili bilo koju drugu verziju, znači prenebregnuti skoro sve dru-

ge verzije. Pluralistovo prihvatanje verzija koje nisu fizika ne podrazumeva relaksaciju ili strogost, već priznavanje da su standardi, drugaciji, a ipak ništa manje uzbudljivi od onih primenjenih u fizici, prikladni za procenjivanje onoga što je preneto u opažajnim, slikovnim ili književnim verzijama.

Sve dok se prihvataju kontrasne, a tačne, verzije koje nisu sve svodive na jednu, jedinstvo ne treba tražiti u dvosmislenom ili neutralnom nečemu što je ispod ovih verzija, već u prekrivajućoj organizaciji koja ih obi hvata. Kasirer preduzima potragu kroz međukulturalno izučavanje razvoja mita, jezika, religije, umetnosti i nauke. Moj pristup je više preko analitičkog proučavanja tipova i funkcija simbola i simboličnih sistema. U oba slučaja, ne treba očekivati jedinstven rezultat; univerzumi svetova, kao i sami svetovi, mogu da budu izgradeni na mnogo načina.

3. KOLIKO ĆVRST TEMELJ?

Nekantovska tema o mnoštvu svetova veoma je srodnica kantovskoj temi o ispravnosti pojma čistog sadržaja. Jedna nam odriče jedinstven svet a druga zajedničku gradu od koje su napravljeni svetovi. Zajedno, ove teze priske našem intuitivnom zahtevu za nečim tromim u podlozi, i prete da nas ostave bez kontrole kako raspredamo naše vlastite nekonsekventne fantazije.

Razorni argument protiv opažanja bez konceptcije, čisto datog, apsolutne neposrednosti, nevinog oka, supstancije kao supstrata, iznoshen je često i u potpunosti od strane Berklija, Kanta, Kasirera, Gombriča,⁴⁾ /U Art and Illusion, (Pantheon Books, 1960), E.H. Gombrich na mnogo mesta raspravlja protiv pojma »nevino oka« / Brunera.⁵⁾ /Vidi eseje u Jerome S. Bruner: *Beyond the Information Given*, (u dalem tekstu navodeno kao BI), Jeremy M. Anglin ed. (W.W. Norton, 1973.) odeljak I./ i mnogih drugih — tako da ga ovde ne treba ponovo navoditi. Govor o nestruktuiranom sadržaju ili o nekonceptualizovanom datom, ili o supstratu bez svojstava, osporava sam sebe, jer govor nameće strukturu, konceptualizuje, pripisuje svojstva. Mada konceptcija bez opažanja ostaje *prazna*, opažanje bez konceptcije ostaje *slepo* (potpuno neoperativno). Predikati, slike, druge etikete, semanti, preživljavaju nedostatak primene, ali sadržaj iščezava bez forme. Možemo imati reči bez sveta, ali ne možemo imati svet bez reči ili drugih simbola.

Mnoge grade — materija, energija, talasi, fenomeni — od kojih su napravljeni svetovi, nastale su zajedno sa svetovima. Ali, iz čega su nastale? Nisu nastale ni iz čega, već iz *drugih svetova*. Kao što znamo, svetotvorstvo uvek počinje od svetova koji su već pri ruci; pravljenje je prepravljanje. Antropologija i razvojna psihologija mogu da izučavaju socijalne i individualne istorije takvog sveto-gradenja, ali potraga za univerzalnim nužnim početkom najbolje je prepustiti teologiji.⁶⁾ /Uporedi SA, str. 127–145; i »Sens and Certainty« (1952) i »The Epistemological Argument«, PP, str. 60–75. Možemo uzeti da konstrukcija istorije sukcesivnog razvoja svetova sadrži primenu nečega nalik kantovskom regulativnom principu i da potraga za pravim svetom tako bude skrenuta u potragu za prvim trenutkom vremena.) Moj interes ovde je više u vezi procesa sadržanog u gradenju sveta od drugih simbola.

Sa nestalom lažnom nadom u čvrst temelj, sa svetom zamenjenim svetovima koji su samo verzije, sa supstancijom rastvorenom u funkciji, i sa datim, usvojenim kao uzetim, suočavamo se sa pitanjima kako su svetovi napravljeni, ispitani i saznati.

4. NAČINI SVETOTVORSTVA

Bez pokušaja da obučavam bogove i druge svetotvorce, ili da dam bilo kakav iscrpan i sistematski pregled, želim da ilustrujem i komentarišem neke procese koji spadaju u svetotvorstvo. U stvari, ja sam više zaokupljen izvesnim relacijama među svetovima nego time kako i da li su pojedinačni svetovi napravljeni od drugih svetova.

a) Kompozicija i dekompozicija

Većim delom, no, ni u kom slučaju i sve svetotvorstvo, sastoji se od rastavljanja i sastavlja-

č-81
nja, često istovremeno — s jedne strane, od deljenja celina na delove i vrste na podvrste, analiziranja kompleksa na komponentne osobitosti, povlačenja distinkcija; s druge strane, od komponovanja celina i vrsta od delova i članova i potklaša, komponovanja osobnosti u kompleks i uspostavljanja veza. Ovakve kompozicije ili dekompozicije normalno se ostvaruju, ili potpomažu, ili konsoliduju, prikačujući novih etiketa: imena, predikata, gestova, slike, itd. Tako, na primer, privremeno različiti dogadaji se spajaju zajedno pod odgovarajućim imenom ili su identifikovani kao da sačinjavaju »objekti ili »ličnost«; ili je sneg razdeljen na nekoliko materijala u rečniku Eskima. Metaforički transfer — na primer, gde se ukus pripisuje zvucima — može izazvati dvostruku reorganizaciju i pregrupisavanje novog domena primene i njegovo dovođenje u odnos sa starim (LA, II).

Identifikacija se zasniva na organizovanju u entitete i vrste. Odgovor na pitanje »Isto ili različito? uvek mora biti »Isto, šta?«⁹ /Ovo ne zahteva, kao što se ponekad predstavlja, ma kakvu modifikaciju Lajbnicove formule identiteta, već nas samo podseća da odgovor na pitanje »Da li je ovo isti što i to?« može zavisiti od toga da li se »ovo« ili »to« iz pitanja, odnose na stvar ili boju ili vrstu, itd./ Različita to-i-to mogu da budu jedno te isto takvo — i — takvo — ono na šta mi ukazujemo ili šta iskazujemo, verbalno ili na drugi način, može biti, različiti dogadaji ali isti objekt, različiti gradovi ili ista država, različiti članovi ali isti klub ili različiti klubovi ili isti članovi, promene serve ali ista igra loptom. »Lopta u igri« jednoga gema može da sadrži vremenske segmente desetine i više osnovnih lopti.¹⁰ /Radi se o pravilima bezbolačja bi nas elaboracija odvela predaleko; prim. prev./ Kada psiholog traži od deteta da prosudi o stalnosti dok presipa iz jedne posude u drugu, on mora da pazi o kojoj stalnosti je reč — stalnosti zapremine ili dubine ili oblike ili vrste materijala itd.¹¹ /Vidi BI, str. 331-340./ Identitet ili stalnost u svetu, jeste identitet s obzirom na ono šta jeste u tom svetu kao organizованo.

Šarloli entiteti što se ukrštaju u komplikovane obrasce mogu pripadati istom svetu. Ne pravimo novi svet svaki put kada rastavimo ili drugačije sastavimo stvari; no svetovi se mogu razlikovati po tome što sve što pripada jednom ne pripada i drugom. Svet nekog Eskima koji nije dosegao obuhvatni pojam snega, ne razlikuje se samo od sveta Samoanca već i od sveta Njuinglendra koji nije dosegao Eskimova razlikovanja. U drugim slučajevima, svetovi se više razlikuju prema odgovoru na teorijske nego na praktične potrebe. Svet sa tačkama kao elementima ne može biti Vajthedovski svet koji ima tačke kao izvesne klase ugneždenih volumena ili kao izvesne parove ukrištenih linija ili triplete ukrištenih ravnih.¹² /Vidi A.N. Vajthed, *Pojam prirode*, Biblioteka »Umorni feniks«, Beograd 1989. Prim. prev./ To što tačke iz našeg svakodnevnog života mogu podjednako dobro biti definisane na bilo koji od ovih načina ne znači da se u bilo kom svetu tačka može definisati, identifikovati sa gnezdom volumena, parova linija i triplete ravnih; jer sve se ovo medusobno razlikuje. Još jednom, svet nekog sistema, gde se minimalni konkretni fenomeni uzimaju kao atomični, ne može da dopusti kvalitete kao atomične delove ovih konstanti.¹³ /Još o ovome vidi u SA, str. 3—22, 132—135, 142—145./

Ponavljanje, jednakoj kao i identifikacija, relativno je prema organizaciji. Svet može biti beznadežno heterogen ili nesnosno monoton, prema tome kako su dogadaji grupisani u vrste. Da li, ili ne, današnji eksperiment ponavlja onaj od juče, bez obzira koliko se dva dogadaja mogla razlikovati, zavisiti od toga da li oni ispituju istu hipotezu; što reče ser Džordž Tomson.

»Uvez će nešto da bude različito... Kada kažete da ponavljate neki eksperiment, ispada da ponavljate sve one osobine eksperimenta za koje teorija određuje da su relevantne. Drugim rečima, vi ponavljate eksperiment kao primer teorije.«¹⁴ /U »Some Thoughts on Scientific Method« (1963) u Boston Studies in the Philosophy of Science, tom 2 (Humanities Press, 1965.) str. 85./

U istom smislu, dva muzička izvedenja koja se drastično razlikuju i dalje su izvedenja isto-

ga dela ako odgovaraju istoj partituri. Notni sistem odvaja konstitutivne od slučajnih osobina, izdvajajući tako vrste izvedenja koje se računaju kao dela (LA, str. 115—130). I stvari se dešavaju na isti način, ili ne, prema tome što se smatra istim načinom; »sada mogu da nastavim«,¹⁵ /Raspisava o tome što ovo znači zauzimanje mnoge paragrafe, otrilike od paragrafa 142, pa dalje, u Ludvig Vitgenstajn, *Filosofska istraživanja*. Ne podrazumevam da je odgovor, koji ovde navodim, Vitgenstajnov./ U Vitgenstajnovom smislu, posto sam našao poznat obrazac, ili njegovu prihvatlju varijaciju, koji odgovara i ide šire od datih slučajeva. Indukcija zahteva uzimanje nekih klasa do mere isključenja drugih kao relevantnih vrsta. Samo tako, na primer, naše viđenje emerald-a pokazuje bilo kakvu pravilnost i potvrđuje da svi emeraldi pre da su zeleni nego da su zelavi (to jest, ispitani do odredenog datuma i zeleni, ili ne ispitani na taj način i plavi — FFF, str. 72—88). Uniformnost prirode kojoj se divimo ili nepouzdanost radi koje prigovaramo, pripadaju svetu naše vlastite izrade.

U ovim kasnijim slučajevima, svetovi se razlikuju prema relevantnim vrstama koje sadrže. Radije kažem »relevantnim« nego »prirodnim« iz dva razloga: prvo, »prirodan« je nepodesan termin da obuhvati ne samo biološke vrste već i takve izveštacene vrste kao što su muzičnerija, i drugo, »prirodan« sugerira nakanak apsolutni kategorijalni ili psihološki prioritet, a vrste o kojima se radi više da su habitatne ili tradicionalne ili su uspostavljene za neku novu svrhu.

B) PRIDAVANJE VAŽNOSTI

I dok se može kazati da u slučajevima o kojima je raspravljano, neke relevantne vrste¹⁶ (Ovde o vrstama govorim slobodno. U vezi nominalizacije takvog govor pogledaj SA, I, i PP, IV.) jednog sveta nedostaju u drugom, možda se (još bolje može) kazati da dva sveta sadrže upravo iste klase samo drugačije razvrstane prema relevantnim i irelevantnim vrstama. Preće biti da neke relevantne vrste jednog sveta nisu odsutne iz drugog već da su u ovom drugom prisutne kao irelevantne vrste; neke razlike među svetovima nisu toliko u sadržanju entiteta koliko u naglašenosti ili akcentu, i ove razlike nisu od ništa manje značajne. Baš kao što naglašavanje svih samoglasnika znači ne naglasiti ni jedan, tako i užeti sve klasе kao relevantne znači ne užeti niti jednu kao takvu. U jednom svetu može biti mnogo vrsta koje služe različitim svrhama; no sukobljene svrhe, za nepomirljive akcente i kontrasne svedote, mogu učiniti isto ono što i sukobljene koncepcije o tome koje vrste služe datoj svrsi. Zelavo ne može biti relevantna vrsta za indukciju u istom svetu kao i zeleno jer bi to osuđilo neke odluke, tačne ili netačne, koje konstituišu induktivno zaključivanje.

Neki od najupečatljivijih kontrasta u naglašavanju javljaju se u umetnostima. Mnoge različitosti između portreta Domiea, Engra, Michaelanda i Ruoa, jesu razlike u tome koji su aspekti naglašeni. Ono što se smatra naglašenošću jeste, naravno, odstupanje od relativne istaknutosti koja zadesi pojedinačne osobnosti u tekućem svetu našeg svakodnevnog videnja. Menjanjem interesa i novim uvidima, vizuelno pridavanje važnosti osobenostima volumena ili linije ili poze ili svedila, menja se; i dojučeranjem nivo sveta čini se čudno poveretovan — dojučeranjem realistični pejsaži iz kalendara postaju odbojne karikature.

Ove razlike u naglašenostima dovode i do razlike u tome koja se relevantna vrsta priznaje. Nekoliko portreta istog subjekta tako mogu ovog da lociraju u skladu s različitim kategorijalnim šematima. Kao i zeleni i zelevi emerald, makar se radilo o istom, i Rembrantov i Hrist Pjera de la Frančeska, pripadaju svetovima organizovanim u različite vrste.

Ipak, umetnička dela pre da karakteristično ilustruju nego što opisuju relativne vrste. Čak i gde se opsezi primene — stvari koje su opisane ili dočarane — podudaraju, osobenositi egzempliranih ili izraženih vrsta mogu biti veoma različite.

Razlika između izgovaranja i predstavljanja, s jedne strane, i pokazivanja ili egzempliranja, s druge strane, postaje još evidentnija

u slučaju apstraktnog slikarstva i muzike i igre koji nemaju nikakav predmet ali ništa manje ne manifestuju — egzempliraju ili izražavaju — forme i osećanja. Egzempliranje i izražavanje, iako idu u suprotnom smeru od denotacije — što će reći, od simbola ka njegovoj literarnoj ili metaforičnoj osobnosti umesto ka nečemu na što se simbol primenjuje — time ništa manje nisu simboličke referencijalne funkcije i instrumenti svetotvorstva.¹⁷ (O egzempliraju i izražavanju kao referencijalnim odnosima vidi LA, str. 50—57, 87—95.)

Za razliku od razvrstavanja na relevantne i irelevantne vrste ili na važne i nevažne osobnosti, naglašavanje ili pridavanje važnosti, nisu uvek binarni. Rejtinzi relevantnosti, važnosti, upotrebljivosti, vrednosti, često radaju hijerarhije i ne dihotomije. Takva pridavanja važnosti takođe su i instance pojedinačnog tipa uredenosti.

C) UREDENOST

Svetovi koje se ne razlikuju po entitetima ili naglašenostima, mogu se razlikovati po uredenosti; na primer, svetovi različitih konstrukcijskih sistema razlikuju se prema redosledu derivacije. Kao što se ništa ne kreće ili ne miruje, nezavisne od referentnog okvira, tako ništa nije primitivno ili, u derivacionom smislu, prioritetno u odnosu na bilo šta, nezavisno od konstrukcije sistema. Međutim, za razliku od kretanja, derivacija je od malog neposrednog praktičnog interesa, i tako, u našem svakodnevnom svetu, iako skoro uvek, makar i privremeno, usvajamo referentni okvir, vrlo retko usvajamo i derivacionu osnovu. Ranije sam rekao da je razlika između sveta koji ima tačke kao parove linija i sveta koji ima linije komponovane od tačaka, u tome što ovaj drugi, ali ne i prvi, za entitet priznaje uelinearne elemente sadržane u okviru linija. No, može se i drugačije kazati, da se ovi svetovi razlikuju prema njihovoj derivacionoj uredenosti linija i tačaka inace derivacioni neuredenog sveta svakodnevnog diskursa.

Opažanje i praktično saznanje prožeti su uredenostima raznih vrsta. Standardna uredenost svetline boje sledi linearni priraštaj fizičkog intenziteta svetlosti, ali standardna uredenost palete boja zavija pravu liniju rastuće talasne dužine u krug. Redosled uključuje periodičnost isto kao i približenost; i standardna uredenost tonova uredena je pomoću visine i oktave. Uredenosti se menjaju prema okolnostima i ciljevima. Slično kao što se priroda oblika menja u različitim geometrijama, tako se i opaženi obrasci menjaju pod drugačijim uredenostima; obrasci opaženi u dvanaestotonskoj skali potpuno su drugačiji od onih opaženih u tradicionalnoj osmotronskoj skali, a ritmovi zavise od obeležavanja mera.

Radikalno preuređenje drugačije vrste javlja se pri konstrukciji statične slike iz *inputa* koji se dobija skaniranjem slike, ili pri izgradnji objedinjene i celokupne slike objekta ili grada iz raznovrsnih i prosti i kvalitativno heterogenih posmatranja i drugih delica informacije.¹⁸ (Vidi *The Image of the City* od Kerina-a Lynch-a (Cambridge, Technology Press, 1960). Neki veoma brzi čitači uspostavljaju normalnu uredenost reci iz fiksacija koje se produžavaju na dna leve stranice na vrh desne stranice knjige.)¹⁹ (Vidi E. Llewellyn Thomas, »Eye Movements in Speed Reading« u *Speed Reading: Practices and Procedures* (University of Delaware Press, 1962) str. 104—114. A prostorno uredenje na mapi ili partituri prevodi se u temporalne sekvence putovanja ili izvedenja.

Šta više, sva merenja osnivaju se na redosledu. Zaista, samo preko odgovarajućih aranžmana i grupisanja možemo perceptivno ili kognitivno ovladati velikim količinama materijala. Gombrič raspravlja o decimalnoj periodizaciji istorijskog vremena u dekade, vekove, milenijume.²⁰ /U »Zeit, Zahl, und Zeichen«, saopšteno na proslavi u čast Ksirera u Hamburgu 1974./ Dnevno vreme je razdeljeno na 24 sati a svaki od ovih na po 60 minuta sa po 60 sekundi. Šta god drugo da se kaže o ovim načinima organizacije, oni nisu »zatečeni u svetu«, već su *ugrađeni u svet*. Uredenost, isto kao i pridavanje važnosti i kompozicija i dekompozicija celina i vrsta, ima udela u svetotvorstvu.

Engleskog:
Aleksandar Milenković